

УДК 343.9

О.І. Богучарова

доктор психологічних наук, доцент,
науковий співробітник

Науково-дослідної лабораторії

з правових та організаційно-тактичних проблем ОРД

(Луганський державний університет

внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка,

м. Северодонецьк)

ПСИХОЛОГІЯ КОРИСЛИВОГО ЗЛОЧИНЦЯ В СВІТЛІ СТАТИСТИКИ

Захист права власності має особливе суспільне значення, оскільки економічна свобода власності є підґрунтям політичної, національної та релігійної свободи громадян. збалансоване і нормальне функціонування відносин власності в країні, окрім всього, забезпечує стабільність усієї економічної системи, підвищення рівня добробуту народу в цілому.

Дану тезу наочно демонструє низка статей КК та Конституції України. Так, стаття 13 Конституції України проголошує рівність усіх суб'єктів права власності перед законом і забезпечення захисту їх прав державою. Відповідно до ст. 41 Основного Закону, ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності; адже право власності є непорушним. Право власності, відповідно до статей 316–317 Цивільного Кодексу України (ЦК), є правом власника на володіння, користування та розпорядження своїм майном за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. На підставі статей 324–327 ЦК суб'єктами права власності є народ України, фізичні та юридичні особи, держава, територіальні громади. Одна з гарантій рівності захисту всіх форм власності – установлення кримінальної відповідальності за злочини проти власності, незалежно від того, на яку форму власності було вчинено посягання. У чинному КК України відповідальність за злочини проти власності закріплено в розділі VI “Злочини проти власності” Особливої частини (статті 185–191). Передбачені вони і ще в одному розділі Особливої частини КК відповідальності за всі посягання на власність, незалежно від її форми, де їх формування забезпечує всім суб'єктам права власності однаковий кримінально-правовий захист, як того вимагають Конституція України та закони України.

Спеціальні питання кваліфікації та призначення покарання за злочини проти власності, тлумачення певних термінів і понять, відмежування цих посягань від інших злочинів розкриті передусім у ППВСУ “Про судову практику у справах про злочини проти власності” від 6 листопада 2009 р. № 10. слід підкреслити, що

суб'єктом злочину тут є фізичне осудне особа, яка досягла 14-річного віку. Суб'єктивна сторона полягає в корисному наміру.

Аналізуючи статистику злочинів проти власності, можна побачити, що ці злочини є *однією з найпоширеніших і найнебезпечніших груп злочинних діянь*, оскільки вони посягають на одне з найцінніших соціальних благ – право власності. Тому є сенс більш ретельно опрацювати ці дані. Зокрема, зразковою в цьому смислі є Дніпропетровська область, яка знаходиться поряд із зоною АТО. Саме тому кримінальна статистика в прикордонній області буде досить показовою та може допомогти у визначенні перспектив боротьби із злочинністю проти власності в Україні.

Згідно зі статтею 185 КК Крадіжка – це таємне викрадення чужого майна. Предметом цього злочину є чуже майно. На думку окремих дослідників (зокрема, В.В. Кузнецова), конкретними предметами саме крадіжки можуть виступати: а) рухоме та нерухоме майно (подільне й неподільне, споживне й неспоживне, головне та належне, складне), а також тварини (тварини є особливим об'єктом цивільних прав і на них поширюється правовий режим речі, крім випадків, встановлених законом); б) речі з особливим правовим режимом (частково вилучені з цивільного обігу); в) валюта, цінні папери, інші валютні цінності, інші документи (квитки різних лотерей, телефонні картки тощо).

Об'єктом крадіжки є економічні відношення володіння, користування і розпорядження майна, її об'єктивна сторона полягає в таємному викраданні майна, та обов'язково включає такі ознаки:

- 1) дію (таємне, незаконне, безоплатне, поза волею власника вилучення чужого майна);
- 2) наслідок, який полягає в заволодінні чужим майном;
- 3) причинний зв'язок між дією та наслідком;
- 4) спосіб учинення злочину, що характеризується таємністю.

Так, згідно статистичних даних, за 12 місяців 2016 року на території Дніпропетровської області за розділом IV частини Кримінального кодексу України «Злочини проти власності» усього зареєстровано: крадіжка, ст. 185) – 24875 (2015р. – 26121); ст. 186 грабіж) – 3319 (2105р. – 2690); ст. 187 (розбій) – 372 (2015р. – 242). Загальна розкриваємість злочинів вказаної категорії за 2016 рік становить 56%.

По окремим видам злочинів цього напрямку картина інша. Так, фактів крадіжок за 12 місяців 2016 року на території області зареєстровано 24875. За скоєння крадіжок затримано та в подальшому оголошено підозри 5779 особам. Серед типових суб'єктів злочинів вказаної категорії слід відмітити, що по категоріям це: чоловіки/ жінки – 4021 /1758 відповідно; за віком від 14 до 20 років – 1256, 20 до 30 років – 2036, 30 до 50 років – 2258, після

50 років і більше – 229. За категорією зайнятості: працюючі – 846, безробітні – 4933. Раніше притягувалися до кримінальної відповідальності за аналогічні злочини – 3485 осіб, з них більше 2 – х разів 2096 осіб. За категорією місце проживання: злочини скоювали мешканці міст – 2959 осіб, мешканці районних центрів, селищ, сіл, хуторів – 1995; інші – 825 (без громадянства, іноземці, цигани). Предметами злочинів цієї категорії в основному є грошові кошти, ювелірні вироби, автотранспорт, мототехніка, комп'ютерна техніка, продукти харчування та одяг. Відносно осіб, які скоїли злочини вказаної категорії в ході досудового розслідування обрано запобіжний захід у вигляді – арешту, відносно 2096 осіб; підписка про невиїзд – 1580 осіб. Розкриваємість злочинів вказаної категорії за 2016 рік становить 28,2%.

Складаючи портрет типового злочинця-крадія, який скоює злочини, передбачені ст. 185 КК України, та розглядаючи його особистісний профіль як суб'єкта злочину, слід відмітити, що це переважно чоловіки, які знаходяться в активному працездатному віці, але водночас вони безробітні (безробітних злочинців-крадіїв у 8 разів більше, ніж працюючих). Питома вага цієї групи злочинців має повторне скоєння, тобто є рецидиви за цією ж статтею, а переважну більшість їх складають городяни. Притому предметом злочину є особистісні речі, навіть продукти. Тож оперативники мають справу з хронічною рецидивуючою злочинністю чоловіків, які за своїм матеріальним статусом начебто бідні, потерпають від злиднів. Проте, ці люди, незважаючи на те, що неодноразово перебували в слідчому ізоляторі, тим не менш не кидають свою злочинну справу. Тому можна припустити, що крадіжка – дохідна річ, яка приносить не аби який прибуток крадіям. Тож українські чоловіки швидше будуть потерпати від лінощів, аніж працювати за дурно. Недарма психологи доводять, що крадій це не кримінальна кваліфікація, а швидше соціально-психологічний діагноз. В основі цієї злочинної діяльності лежать порушення особистості, наприклад її власних кордонів, тобто такого злочинця в дитинстві напевне гнобили, контролювали і вона перебувала під пильним оком дорослого-диктатора, тобто гіперопікували або, навпаки, усіяко потурали. Навіть якогось свого окремого закутка, де така дитина могла сховатися, побути на самоті, мати щось своє, вона напевне не мала. Або батьки захочували дії подібні до злочинів і крадіжки. Звісно, це не відміняє відповідальності злочинців. Але вимагає ретельного оперативного опрацювання психологічної сторони злочинів проти власності.

Розкриваємість цієї категорії злочинів у Дніпропетровській області можна розглядати умовне як досить посередню, адже 70 % злочинів цієї категорії залишається в тіні, поза уваги оперативни-

ків. Такий відсоток, окрім всього, вказує на те, що громадськість відсторонена від розшукової діяльності щодо цих злочинів і навряд чи може допомогти в їх розкритті. Тому на часі значне погіршення криміногенної обстановки в Україні. Загрозливим є і те, що у даній групі злочинців інтенсифікуються процеси залучення нових категорій – жінок і сільських жителів, підлітків. Це доводить розширення ареалу “дрібних” злочинців, посилення розповсюдження злочинних намірів серед працездатного українського населення із оформленням усталеної бази злочинців-крадіїв.

Звертаючись до більш загрозливих злочинних діянь, що скоєні за 12 місяців 2016 року на території Дніпропетровської області, то щодо грабежів за ст.186 (грабіж) всього зареєстровано 3319 злочинів. За скоєння грабежів затримано та в подальшому оголошено підозри – 898 особам. Серед суб'єктів злочинів вказаної категорії слід відмітити, що вони складаються по категоріям: чоловіки – 603 особи, жінки – 295 осіб. Це начебто не високі цифри. Але за віком злочинці розподілилися наступним чином: з 14 до 20 років – 205, 20 до 30 років – 241, 30 до 50 років – 359, 50 років і більше – 93. За категорією зайнятості: працюючі – 28; безробітні. – 870 осіб.

Ті, хто раніше притягувалися до кримінальної відповідальності за аналогічні злочини, або взагалі до кримінальної відповідальності – 595 осіб, з їх числа більше 2 – х разів 204 особи. За місцем мешкання злочини скоєні мешканцями міст – 458 осіб; мешканцями районних центрів, селищ, сіл, хуторів – 384, інших поселень – 56 особами. Предметами злочинів в основному становлять мобільні телефони, смартфони, грошові кошти, ювелірні вироби, продукти харчування та інше. Запобіжний захід відносно осіб, які скоїли злочини вказаної категорії в ході досудового розслідування було обрано у вигляді – арешту відносно – 707 осіб. Підписка про невиїзд – 154 особи. Інші запобіжні заходи – 37. Розкриваємість злочинів вказаної категорії за 2016 рік становить 28,2%.

Психологічний портрет за даною категорією злочинів, навряд чи суттєво відрізняється від за ст. 185, але ми бачимо більш тяжкі злочини мають слабшу базу суб'єктів злочинів. З об'єктивної сторони грабіж характеризується відкритим способом викрадення чужого майна. Відкритим. визнається викрадення, що здійснюється у присутності інших осіб, які розуміють протиправний характер дій винного, а він, у свою чергу, усвідомлює цю обставину. Такими особами можуть бути особи, у власності, володінні чи під охороною яких знаходиться майно, на яке здійснюється посягання, а також очевидці. Однак, до таких осіб не можуть бути віднесені співучасники грабіжника, а також інші особи, які за певних зв'язків чи стосунків з якими, винний розраховує на потурання з їхнього боку (не очікує будь-якої протидії вчинюваному ним діянню).

Щодо розбою то родовим та безпосереднім об'єктом злочину є врегульовані законом суспільні відносини власності. Об'єктивна сторона розбою полягає в нападі з метою заволодіння чужим майном, поєднаному із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства. Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом, корисливим мотивом і спеціальною метою заволодіння чужим майном. Розбій є найбільш небезпечним серед злочинів проти власності. Це обумовлено тим, що обов'язковим додатковим об'єктом його виступають життя чи здоров'я потерпілого. Кваліфікуючими ознаками злочину (ч. 2 ст. 187 КК) є вчинення його: 1) за попередньою змовою групою осіб; 2) особою, яка раніше вчинила розбій або бандитизм. Особливо кваліфікуючі ознаки злочину мають місце тоді, коли напад: 1) поєднаний з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище (ч. 3 ст. 187 КК); 2) спрямований на заволодіння майном у великих розмірах; 3) спрямований на заволодіння майном в особливо великих розмірах; 4) вчинений організованою групою; 5) поєднаний із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень (ч. 4 ст. 187 КК).

Слід мати на увазі, що у випадках, коли розбій вчинено разом із злочинами, за які встановлено більш сувору відповідальність, ніж за розбій, або такими, які не охоплюються змістом диспозиції ст. 187 КК (позбавлення життя, наприклад, виходить за межі поняття небезпечного для життя чи здоров'я насильства), кваліфікація відбувається за сукупністю злочинів. Тому умисне вбивство, вбивство з необережності, тяжке тілесне ушкодження, внаслідок якого стала смерть потерпілого, вчинені під час розбійного нападу, підлягають кваліфікації за відповідною частиною ст. 187 та за п. 6 ч. 2 ст. 115, або ч. 1 ст. 119, або ч. 2 ст. 121 КК.

На практиці за ст. 187 (розбій) за 12 місяців 2016 року на території Дніпропетровської області всього зареєстровано ще менше злочинів, а саме 372. За скоєння розбійних нападів затримано та в подальшому оголошено підозри – 224 особам. Серед суб'єктів злочинів вказаної категорії слід відмітити, що вони складаються по категоріях : чоловіки – 199; жінки – 25. За віком: від 14 до 20 років – 56 осіб, 20 до 30 років – 67, 30 до 50 років – 84 особи, від 50 років і більше – 17. За категорією зайнятості: працюючі – 12, безробітні – 203, інші категорії – 9. Раніше притягувалися до кримінальної відповідальності за аналогічні злочини – 153 осіб. З них більше 2 – х разів 48 осіб. За місцем помешкання: злочини скоєні мешканцями міст – 101 особа; мешканцями районних центрів, селищ, сіл, хуторів – 99, інші – 24.

Предмети злочинів в основному становлять, грошові кошти, ювелірні вироби, мобільні телефони, комп'ютерна техніка, автот-

транспорт, тощо. Запобіжний захід: відносно осіб скоївши злочини вказаної категорії в ході досудового розслідування обрано запобіжний захід у вигляді – арешту відносно – 87 осіб. Підписка про невиїзд – 89 осіб та інші відносно 48 осіб. Також слід відмітити що злочини вказаної категорії скоєно з застосуванням вогнепальної зброї у провадженнях – 43 випадках та з використанням холодної зброї (ножі, кастети, палиці та ін.) у 63 випадках. Розкриваємість злочинів вказаної категорії за 2016 рік становить 64%.

Особливу групу злочинців становлять шахраї. Стаття 190 КК дає таке поняття шахрайства. Це заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою. У самому понятті "шахрайство" законодавець вказує нам що, предметом злочину може бути чуже майно, так і право на таке майно (В.В. Сташиш). Об'єктом слугує майно і права на майно. Об'єктивна сторона шахрайства (ч. 1 ст. 190 КК) полягає у заволодінні чужим майном або придбанні права на майно шляхом обману чи зловживання довірою. В результаті шахрайських дій потерпілий (власник, володар, особа, у веденні або під охороною якої перебуває майно) добровільно передає майно або право на майно винній особі. Суб'єкт злочину – загальний, тобто фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку. Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом і корисливим мотивом.

Складання психологічного портрету шахрая завжди варте уваги оперативників. Оскільки шахраї майже завжди відрізняються від інших злочинців своєю винахідливістю, неординарними вчинками в конкретних ситуаціях, специфічними формами спілкування, способами і прийнятими рішеннями поставленими завданнями. Вони користуються різними прийомами хитрування, що вступають у суперечність з традиційними нормами моралі, етики, соціальних звичаїв. В більшості випадків шахрайство здійснюється особами, що володіють «кримінальним професіоналізмом», що створює додаткові труднощі при виявленні і попередженні цих злочинів. Проблема особистості шахрая актуальна перш за все тим, що без вивчення її властивостей складно ефективно боротися з шахрайством як при проведенні оперативно-розшукових заходів, так і при здійсненні слідчих дій. Шахраї – свого роду еліта злочинного світу, талановиті артисти, кмітливі й виверткі, моторні в діях, ті, хто мислить нешаблонно. Це так звані «білі комірці», освічені, «релігійні», вони не зловживають спиртним і наркотиками, відрізняються психологічною стійкістю, оптимізмом, конформізмом, самоконтролем, добротою і чуйністю.

На формування особистості шахрая істотний вплив здійснює його фізичні недоліки, закладена і сформована під впливом рефе-

рентної групи рольова позиція, сукупність умов жорсткої конкуренції в колективі та ін. Ці чинники доцільно враховувати при вивченні центральної фігури злочинів проти власності – особистості шахрая. При викритті шахрая слід також з'ясувати, чи були в процесі його формування, розвитку й існування як специфічної «важкої особи» прояви обману, антисоціальної і антиправової спрямованості, зловживання довірою інших осіб.

Помітною ознакою суб'єктів шахрайства є рівень освіти, який характеризується за даними досліджень учених як такий: неповна середня освіта, її мають майже 12 %, середнє загальне – 38 %, середнє спеціальне – 31 %, нескінчене вище – 8 % і вища – 11 %. Також слід відзначити стійку тенденцію підвищення рівня угруповань осіб, що здійснюють шахрайство.

Етично-психологічну підструктуру особистості злочинців проти власності, як відомо, характеризують мотиви. Визначальним мотивом, як вище зазначено, є користь. Для багатьох з цих осіб домінуючий вплив на формування мотиву впродовж останніх років надає недостатня матеріальна забезпеченість українців, численні негаразди, безробіття, АТО, що обумовлює незатребуваність їх таланту, навиків, умінь. Розглядаючи кримінально-правову підструктуру особистості шахраїв з погляду судимості, можна відзначити наступне: не судимі 93 %, судимі 7 %. Серед цих осіб дуже низьку ймовірність має рецидив.

В цілому можна виділити такі типові ознаки особистості шахрая. Це чоловіки у найбільш активному віці, які в більшості випадків мають достатньо високий рівень освіти, в них, як правило, відсутня власна сім'я, проте, яскраво виражена корислива мотивація злочину.

Підводячи підсумки, слід зазначити, що злочини проти власності з ознаками розкрадання є корисливі дії з метою протиправного безоплатного вилучення і (або) звернення чужого майна на користь винного або інших осіб, які заподіяли збитки власнику чи іншому власникові цього майна. Можна виділити чотири ознаки розкрадання:

- 1) протиправне вилучення і (або) звернення чужого майна на користь винного;
- 2) безоплатність вилучення;
- 3) заподіяння шкоди власнику майна (або законному власнику);
- 4) корислива мета.

Отже, злочини проти власності – це складний вид злочинності, боротьба з яким вимагає фундаментальної теоретичної підготовки, нового, значно більш високого рівня практичної компетентності оперативних працівників та слідчих – основної ланки співробітників Національної поліції в розкритті злочинів цього виду.

Список використаних джерел:

1. Дорохіна Ю.А. Юридичний аналіз злочинів проти власності/ Ю.А. Дорохіна//Юридична наука. – 2014. – №7. – С. 37 – 49.
2. Кримінальне право України. особлива частина. Підручник / За ред.професорів В.В. Сташиса, В.Я. Тація// Харків “Право” 2010 р. – 257 с.
3. Коментарії до Кримінального Кодекса [Електроний ресурс] - <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/024/>

УДК 343.985

Л.І. Аркуша

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики

(Національний університет

«Одеська юридична академія», м. Одеса)

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННИЙ ДІЯЛЬНОСТІ: КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Всезростаючі масштаби організованої злочинності являють реальну загрозу безпеці держави і суспільства. Злочинні організації, користуючись безкарністю, а часом і потуранням працівників правоохоронних органів, діють усе більш нахабно і зухвало.

Звичайні злочини поступаються місцем великомасштабним злочинним акціям, глибокому проникненню через корумповані зв'язки в економіку і фінансову систему, спробам впливати на політику держави в цьому середовищі.

Організована злочинність стає одним з основних факторів політичної і соціально-економічної нестабільності в Україні. Вона приховує у собі страшну руйнівну силу, у тому числі і для органів, покликаних боротись з цими явищами.

Ситуація погіршується і тим, що в процесі реформування міліції у Національну поліцію України відбулися неоднозначні зміни у системі правоохоронних органів. Так, біло ліквідовано спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю, обґрунтовуючи це тим, що в кінці ХХ століття, практично перестала існувати, трансформувавшись у нові форми кримінальної активності. Але, на думку опитаних працівників оперативних підрозділів, реалії сьогодення вимагають професійного впливу на діяльність окремих організованих злочинних груп та злочинних організацій (особливо, загальнокримінальної спрямованості), що можливо (на їх думку) шляхом часткового відтворення спецпідрозділів по боротьбі з організованою злочинністю.